

Маєвська Людмила,

*здобувач кафедри педагогіки, викладач
кафедри соціальної педагогіки і педагогічної майстерності
Житомирського державного університету*

ГОТОВНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕТНОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

УДК 371

Вивчення стану і перспектив підготовки майбутніх спеціалістів до професійної діяльності в етнокультурному середовищі передбачає визначення рівня готовності студентів до професійної діяльності в конкретному етнокультурному середовищі та аналіз факторів, що мають вплив на формування такої готовності в процесі підготовки студентів у вузі.

Готовність до професійної діяльності соціального педагога в етнокультурному середовищі ми визначаємо як інтегративне особистісне і соціально-психологічне утворення, що являє собою єдність ціннісного відношення до соціально-педагогічної діяльності в етнокультурному середовищі і професійні знання, вміння та навички в даній галузі. Динамічну структуру цього утворення складають такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний та операційно-діяльнісний. Ці складові відображають готовність спеціаліста до конкретної практичної діяльності і характеризують його як особистість в цілому.

З позицій системного підходу це інтегративне соціально-психологічне утворення має складну структуру, яку не можна розглядати як набір відносно незалежних елементів. Розглядаючи готовність спеціаліста до діяльності в конкретному етнокультурному просторі під таким кутом зору, ми проаналізуємо її окремі компоненти, коротко охарактеризуємо методики дослідження як структурних компонентів, так і утворення в цілому.

З метою вивчення проблеми необхідно розробити комплекс методів вивчення рівня сформованості готовності спеціаліста до професійної діяльності в етнокультурному середовищі. Ми пропонуємо такі методи: картограма, що об'єднує всі структурні елементи готовності; індивідуальні і колективні бесіди зі студентами та викладачами, кураторами академічних груп; спостереження за діяльністю студентів; ранжування; контент-аналіз творчих робіт; прогностична методика включення елементів "професіограми" спеціаліста, що практикує в етнокультурному середовищі та ін.

Мотиваційно-ціннісний компонент включає в себе професійно-етичну спрямованість особистості, що ґрунтується на гуманістичних ціннісних орієнтаціях. Вивчення мотиваційно-ціннісної готовності спеціаліста для роботи в етнокультурному середовищі передбачає застосування спеціально розробленої анкети, котра дозволяє визначити ступінь сформованості мотиваційно-ціннісного відношення до професійної діяльності в етнокультурному середовищі. Подаємо орієнтовний зміст анкети:

№	Зміст	4	3	2	1
1.	Впевненість в значимості професійної діяльності в етнокультурному середовищі				
2.	Активна моральна позиція у вирішенні етносоціокультурних проблем				
3.	Здатність до нестандартного, творчого вирішення професійних проблем відповідно до конкретного етнокультурного середовища				
4.	Висока моральна відповідальність перед клієнтом (представником певної етнічної спільноти), спільнотою і самим собою за правильність вирішення проблеми відповідно до вимог та традицій етносередовища				
5.	Орієнтація на гуманістичні цінності, толерантність в процесі міжкультурного спілкування				
6.	Знання особливостей етнічної культури спільноти, в котрій практикує соціальний педагог				
7.	Врахування етнопсихологічних особливостей клієнта, групи, спільноти				
		Середній бал			

Права сторона анкети включає шкалу вимірів, що дозволяє визначити рівень мотиваційно-ціннісної готовності майбутнього спеціаліста до професійної діяльності в певному етнокультурному середовищі:

- 4 – високий ступінь орієнтації;
- 3 – достатній рівень орієнтації;
- 2 – середній рівень орієнтації;
- 1 – низький рівень орієнтації.

Мотиваційно-ціннісна готовність на вищому рівні проявляється в професійно-етичній спрямованості особистості, котра усвідомила і особисто пройнялася цінностями соціальної роботи в етнокультурному середовищі, визнала значимість гуманістичної етики в міжкультурному спілкуванні, впевнена в значимості даної професійної діяльності, націлена на активну моральну позицію і творче вирішення професійних завдань та проблем, готова нести моральну відповідальність перед клієнтом, спільнотою, колегами, суспільством в цілому. Показником мотиваційно-ціннісної готовності виступає: усвідомлення цінностей соціально-педагогічної діяльності в конкретній етнокультурній площині; визнання суб'єкта діяльності найвищою цінністю; визнання важливості гуманістичної етики спілкування в практичній діяльності спеціаліста в етнокультурному середовищі; усвідомлення співвідношення в поведінці і діяльності спеціаліста ініціативи і відповідальності; осмислення цінності професійно-етичного саморозвитку та самовдосконалення.

Вивчення мотиваційно-ціннісної готовності майбутнього соціального педагога до діяльності в етнокультурному середовищі є одним із найскладніших етапів дослідження, оскільки ціннісні орієнтації мають об'єктивно-суб'єктивний характер.

Інтелектуально-пізнавальний компонент включає в себе систему професійно-етичних знань загальнопрофесійної і спеціальної підготовки, що відображають специфіку діяльності в етнокультурному середовищі; передбачає виявлення професійних теоретичних і технологічних знань з проблем професійної діяльності в етнокультурному середовищі. Тут доцільні такі методи, як лекція, опитування, контрольні роботи, бесіди, прогностична методика (складання професіограми), диспути, самоаналіз тощо.

Інтелектуально-пізнавальна готовність виявляється в оволодінні системою загальнопрофесійних і спеціальних знань, що мають професійно-етичну спрямованість і визначають специфіку діяльності в етнокультурному середовищі. В спеціальній підготовці виділяються знання із галузі загальної етики соціальної роботи, етики соціальної роботи в полікультурному регіоні, етнопедагогіки та етнопсихології, етносоціології, технології соціальної роботи в полікультурному регіоні, конфліктології. Критеріальними показниками цієї готовності є наявність професійно-етичних знань, що відображають специфіку соціально-педагогічної діяльності в етнокультурному середовищі, та їх осмислення спеціалістом.

Наведемо орієнтовний перелік складових інтелектуально-пізнавальної готовності:

- культура як спосіб буття певної етнічної спільноти, її роль в життєдіяльності людини;
- етнізація особистості як соціалізація індивіда в певному етнопросторі;
- роль і місце етносоціокультурних цінностей в процесі соціалізації особистості;
- способи трансформації соціокультурного досвіду в етнічних спільнотах;
- ціннісно-нормативний зміст культури в певному часовому просторі;
- співвідношення системи етнокультурних цінностей, норм і стереотипів з суспільно-державними системами;
- етнічна історія і етногенез народів, що заселяють Україну, їх культурно-моральні цінності, особливості способу життя;
- теорія і методика роботи з клієнтом іншої етноспільноти;
- концепції і методи діагностики в поліетнічному регіоні;
- особливості соціально-адаптаційної, корекційної і реабілітаційної роботи в полікультурному середовищі;
- етика соціальної роботи в конкретному етнокультурному регіоні;
- специфіка моральних норм і принципів в регіональній системі соціальної роботи;
- особливості етносоціологічних досліджень в конкретному регіоні.

Операційно-діяльнісний компонент передбачає наявність професійних умінь і навичок для успішної практичної діяльності соціального педагога в етнокультурному середовищі, зокрема:

- вміння вивчити клієнта і його проблему у всіх взаємозв'язках з навколишнім середовищем;
- вміння виявити специфіку етнокультурного простору конкретного регіону, особливості ціннісно-нормативного змісту культури, етичних норм життєдіяльності;
- володіння етичними нормами міжкультурного спілкування в конкретному полікультурному регіоні;
- вміння встановлювати контакти з представниками іншої культури;
- вміння під час спілкування використовувати гуманістичний потенціал етики спілкування представників різних культур;
- прогнозувати особливості становлення особистості в конкретному етнокультурному середовищі;

– моделювання розвитку особистості відповідно до етнокультурного середовища місця постійного проживання;

– вміння регулювати відношення в системі „особистість→культура→суспільство”;

– організація життєдіяльності клієнта відповідно до особливостей навколишнього середовища.

Розглядаючи вміння соціального педагога, що практикує в певному етнокультурному середовищі, ми виділяємо такі: гностичні, комунікативні, конструктивні і організаторські вміння.

Гностичні вміння включають: вміння вивчати клієнта і його проблему у всіх взаємозв'язках з етносередовищем; вивчення специфіки моральних норм і принципів життєдіяльності в конкретній місцевості, особливостей ціннісно-нормативного змісту регіональної культури, етичних норм міжкультурної взаємодії в конкретному полікультурному просторі; оцінювати і аналізувати власний досвід професійної діяльності та досвід інших в певному етнокультурному середовищі; застосовувати на практиці кращі професійні знахідки; оцінювати власне професійне зростання, контролювати власну поведінку і співвідносити її з етичними нормами і стандартами етноспільноти місця своєї діяльності.

Комунікативні вміння соціального педагога, що готується до професійної діяльності в етнокультурному середовищі, включають: оволодіння етичними нормами міжкультурного спілкування в конкретному полікультурному регіоні; вміння вибирати найоптимальніші способи поведінки відповідно до представників різних культур (вибір інформації, композиційна побудова діалогу, побудова моделі вербального або невербального типу спілкування відповідно до конкретної ситуації і конкретного носія певної культури); вміння встановлювати контакти з носіями інших етнокультур; оволодіння навичками крос-культурної грамотності; використання гуманістичного потенціалу етики носіїв різних культур.

Конструктивні вміння передбачають аналіз розвитку особистості в конкретному етнокультурному середовищі, моделювання ситуацій розвитку індивіда як особистості, носія певної етнічної культури з врахуванням особливостей середовища проживання; вміння регулювати та налагоджувати взаємозв'язки в системі „особистість→ культура→ суспільство”.

Організаторські вміння, котрими оволодіє соціальний педагог у підготовці до роботи в етнокультурному середовищі, допоможуть спеціалісту організувати життєдіяльність клієнта в конкретному

етнокультурному просторі; залучити громадськість, спеціалістів різних закладів і установ (на регіональному і Всеукраїнському рівнях) до вирішення етносоціальних проблем клієнта; організовувати, планувати і контролювати роботу, вести чіткі, лаконічні, вірні записи щодо змін у поведінці клієнта (представника конкретної етноспільноти), помічати своєчасно особливості та характер перебігу цих змін відповідно до етнопсихологічних особливостей одиниць спільноти.

Для вивчення всіх названих компонентів готовності соціального педагога до діяльності в етнокультурному середовищі в якості інтегративної моделі ми пропонуємо картограму, яка відображає три блоки досліджуваних якостей в залежності від структури компонентів готовності. Чотирьохбальна шкала вимірювань дозволяє визначити інтенсивність орієнтованості на виділені цінності за такими рівнями: 4 – високий ступінь орієнтованості; 3 – достатня орієнтованість; 2 – середній ступінь орієнтованості; 1 – низький ступінь орієнтованості. Визначення коефіцієнта рівня готовності респондента до соціально-педагогічної діяльності в етнокультурному середовищі здійснюється за формулою:

$$K.p. = \frac{X1 + X2}{П}, \text{ де } K - \text{ коефіцієнт готовності, } p - \text{ назва блока}$$

готовності, X – якості, виділені в даному блоці, П – кількість якостей.

Готовність до професійної діяльності в етнокультурному середовищі оцінюється на основі виділення трьох груп критеріїв:

перша група – показники сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності;

друга група – критерії оцінки інтелектуально-пізнавального компонента;

третя група – оцінка сформованості операційно-діяльнісного компонента.

Показниками виділених критеріїв виступають ціннісні орієнтації та якості особистості, котрі складають основу готовності соціального педагога до професійної діяльності в етнокультурному просторі.

Критеріальними показниками мотиваційно-ціннісного компонента готовності соціального педагога до діяльності в етнокультурному просторі є:

– усвідомленість ціннісно-нормативного поля певного етнокультурного середовища;

– визнання суб'єкта даної соціально-педагогічної діяльності цінністю етнокультурного середовища, неповторністю;

- визнання важливості гуманістичної етики в міжетнічному спілкуванні;
- усвідомлення цінності і необхідності професійно-етичного самовдосконалення і саморозвитку;
- усвідомлення особистої відповідальності за результати проявленої ініціативи та поведінки в інокультурному середовищі або при спілкуванні з представником іншої культури.

Показниками інтелектуально-пізнавального компонента готовності спеціаліста до діяльності в конкретному етнокультурному просторі є:

- наявність знань, що відображають специфіку соціально-педагогічної діяльності в етнокультурному середовищі взагалі і конкретному полікультурному регіоні зокрема;
- професійне мислення, що проявляється в теоретичній та практичній діяльності.

Оціночно-критеріальними показниками операційно-діяльнісної готовності спеціаліста соціально-педагогічної галузі до діяльності в етнокультурному просторі є:

- рівень сформованості вмінь вивчати клієнта і його проблему у взаємозв'язках з етнокультурним полем особистості та етносередовищем постійного місця проживання;
- вміння прогнозувати рівень розвитку індивіда в конкретному етнокультурному середовищі та моделювати формування особистості на основі діагностики її етнокультурного оточення;
- вміння регулювати відношення в системі „клієнт → етнокультура → соціум”;
- рівень крос-культурної грамотності.

Соціальний педагог з високим рівнем готовності до професійної діяльності в етнокультурному середовищі та конкретному полікультурному просторі володіє розвинутою системою знань в даному напрямку, характеризується стійкою орієнтацією на цінності та норми певного соціокультурного поля, усвідомлює моральні аспекти такої діяльності; орієнтований на активну і творчу працю в обраній галузі, на етичні норми та стереотипи спілкування з клієнтом – одиницею певної етностільності, чітко орієнтований на постійне професійне самовдосконалення власного „Я”.

Спеціаліст з достатнім рівнем готовності характеризується усвідомленням важливості соціально-педагогічної діяльності в етнокультурному середовищі, визнає необхідність такої діяльності, можливість професійно-етичного розвитку; визнає моральний аспект практичної діяльності, необхідність професійної допомоги клієнту при

розв'язанні етносоціальної проблеми; визнає цінності гуманістичної етики в міжетнічному спілкуванні, але не відчуває потреби щодо вивчення ціннісно-нормативного змісту культури етностільноти, з якою взаємодіє. Цей рівень характеризується достатньою активністю соціального педагога в оволодінні знаннями щодо закономірностей функціонування етнокультури в певному просторово-часовому полі, її ролі в процесі соціалізації особистості, особливостей етичних норм та цінностей різних етнокультур; наявні необхідні для даної практичної діяльності вміння і навички. У вдосконаленні професійних якостей він займає активну позицію, проте певна чітка система самовдосконалення відсутня, все робиться від випадку до випадку.

Середній рівень готовності спеціаліста до професійної діяльності в етнокультурному просторі характеризується нестійкими орієнтаціями щодо важливості соціально-педагогічної діяльності в просторі культури певного етносу. Необхідність такої роботи соціальним педагогом визнається, але відсутній моральний аспект діяльності. Побудова міжетнічного спілкування на етичних нормах та стереотипах не розглядається як необхідна умова успішної взаємодії в практичній діяльності. Спеціаліст усвідомлює значимість професійно-етичного самовдосконалення лише теоретично. Знання щодо соціально-педагогічної діяльності в етнокультурному середовищі не мають певної системи, мають накопичувальний характер, тому й не стають в нагоді при розгляді проблем клієнта – носія певної етнокультури. Активна моральна позиція в практичній діяльності проявляється досить рідко. Відсутній і творчий підхід до вирішення етносоціокультурних проблем клієнтів. Наявність окремих умінь і навичок не завжди достатня для моделювання ситуації розвитку особистості клієнта в конкретному етнокультурному середовищі. Вміння вивчати клієнта і аналізувати його проблему у взаємозв'язках з етносоціокультурним оточенням розвинуті досить слабо.

Соціальний педагог з низьким рівнем спрямованості на діяльність в етнокультурному середовищі характеризується відсутністю такої спрямованості. Він не усвідомлює специфіки професійної діяльності в полікультурному просторі, не вникає в ціннісно-нормативний зміст культури. В практичній діяльності не проявляє творчості, активності. Під час вирішення етносоціальних проблем дотримується пасивної моральної позиції. Відсутність професійних знань, умінь і навичок діяльності в певному полікультурному регіоні не дозволяє такому спеціалісту орієнтуватися в етносоціальних проблемах.

Отже, охарактеризувавши складові готовності соціального педагога до професійної діяльності в етнокультурному просторі та

полікультурному регіоні, ми можемо скласти орієнтовну професіограму спеціаліста, що практикує в етнокультурному середовищі. Це особливо важливо в час, коли етнокультурна проблематика виходить на широкі обрії інтересів науковців, коли спостерігається прагнення спільнот пізнати своє коріння, особливості свого буття, щоб вірно моделювати майбутнє, не повторюючи помилок минулого. Щоб ввійти достойно в світову спільноту, потрібно пізнати своє "Я", зрозуміти собі подібних, навчитись порівнювати себе з представниками інших етноспільнот, бачити і в них таку ж неповторність та унікальність.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Гарашкина Наталья. Подготовка социального педагога: диагностика профессиональной компетентности // Социальная педагогика. Деловой журнал для социальных работников и педагогов. – 2003. - №4. – С.81-84.
- 2.Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учебник для студентов пед.вузов / Под ред. В.А.Сластёнина. – М.: Академия, 2000. – 2000с. – С.37-41, 57-62, 167-171.
- 3.Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 480с. – С.37-41, 57-62, 167-171.
- 4.Практикум з педагогіки: Навч.посібник / За заг. ред. О.А.Дубасенюк, А.В. Іванченка. – Житомир: Житомирський держ. пед. ун-т, 2002. – 483с. – С.72, 319-320, 472-476.
- 5.Сейко Н.А. Соціальна педагогіка: Метод. Посібник. - Житомир: Житомирський держ. пед. ун-т, 2002 – 260с. – С.72-82, 133-137.
- 6.Соціальна робота в Україні: Навч. Посібник / За заг.ред. І.Д.Зверєвої, Г.М.Лактіонової. – К.: ДЦССМ, 2004. – 256с. – С.9-11, 74-77.